

УДК 801.73(22):821.11(Вінт)

*Лілія Штохман***БІБЛІЙНА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ПОВІСТІ ДЖЕНЕТ
ВІНТЕРСОН “ORANGES ARE NOT THE ONLY FRUIT”¹**

Проаналізовано повість Дженет Вінтерсон “Oranges are not the only fruit” для вияву в ній ознак біблійної інтертекстуальності як одного із постмодерністських прийомів письменниці. Автор статті досліджує приклади використання Біблії як інтертексту, їх смислове навантаження, а також функції конкретного прояву інтертексту. Відзначено, що біблійна інтертекстуальність створює основу для постмодерного переосмислення “недовіри до метанаративів” у ключі сучасних гендерних теорій.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтертекст, постмодернізм, Біблія, структуруючий засіб, алегорія.

Штохман Лилия. Библийская интертекстуальность повести Дженет Уинтерсон “Oranges are not the only fruit”. Анализируется повесть Дженет Уинтерсон “Oranges are not the only fruit” для проявления в ней признаков библийской интертекстуальности как одного из постмодернистских приемов писательницы. Автор статьи исследует примеры использования Библии как интертекста, их смысловую нагрузку, а также функции конкретного проявления интертекста. Отмечено, что библийская интертекстуальность создает основу для постмодернистского переосмысления “недоверия к метанаративам” в ключе современных гендерных теорий.

Ключевые слова: интертекстуальность, интертекст, постмодернизм, Библия, структурирующая средство, аллегория.

Shtokhman Liliya. Biblical Intertextuality of Jeanette Winterson’s Novel “Oranges Are Not the Only Fruit”. The article focuses on the analysis of Jeanette Winterson’s novel “Oranges Are Not the Only Fruit” to discover its Biblical intertextuality as a postmodernist literary device. The author studies cases of the Bible used as an intertext, their semantic meaning and functions. It is pointed out that Biblical intertextuality is a basis for postmodern “incredulity toward metanarrative” reconsideration via modern gender theories.

Key words: intertextuality, intertext, postmodernism, the Bible, structuring device, allegory.

Постановка наукової проблеми та її значення. Феміністична проза Дженет Вінтерсон (Winterson) – найпопулярнішої письменниці Великобританії – стала бестселером кінця ХХ – початку ХХІ століть.

© Штохман Л. М., 2009

¹ “Крім помаранчів, є ще інші фрукти” – (переклад далі у зносках наш. – Л. Ш.).

Авторка з'явилася в літературі в 1985 році зі своєю першою повістю "Oranges are not the only fruit", яка стала предметом тривалих дебатів й отримала майже абсолютне визнання британської критики й нагороду Вітбред як найкращий сценарій до телевізійного серіалу. Одночасно книгу відзначили представники феміністського руху як твір, що зробив помітний внесок у сексуальну політику своїм засудженням сексизму й гомофобії. Наративні стратегії Вінтерсон як постмодерністської письменниці та феміністки кидають виклик "чоловічій" ідеології суспільства, разом із тим руйнуючи усталену практику побудови роману, що стало характерною ознакою постмодернізму.

Повість побудовано як інтертекстуальне переплетення із чи не найміцнішою ідейною системою – метанаративом Біблії. Саме постмодернізм породив іронічність, пародійне переосмислення традицій, неприйняття поділу мистецтва на елітарне й масове, стирання різниці між мистецтвом і повсякденністю й отримав досить широкий спектр оцінок – від визнання його найактуальнішою частиною сучасної культури до його повного неприйняття та інтерпретації як вірусу, що розкладає сучасну культуру. Основною причиною цього стала "недовіра до метанаративів" – "великих базових ідей" – релігії, історії, науки та мистецтва – цілісних ідейних систем, що забезпечували цілісне сприйняття світу, яку Жан-Франсуа Ліотар визначив як суть постмодернізму. У межах постмодернізму сама ідея текстуальності невіддільна від інтертекстуальності й ґрунтується на ній. За Ю. Крістевою, у постмодерністській системі відліку взаємодія тексту зі знаковим фоном виступає як фундаментальна умова смислотворення, бо усяке слово (текст) є перехрещенням інших слів (текстів) [7, 89].

Мета нашого дослідження – проаналізувати феміністичний твір – постмодерну повість Дженет Вінтерсон "Oranges are not the only fruit" для вияву в ній рис біблійної інтертекстуальності як одного із прийомів письменниці та їх змістового навантаження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Серед теоретиків, що стояли біля витоків методологічних засад дослідження інтертекстуальності, передусім слід назвати М. Бахтіна, який у роботі "Проблема змісту, матеріалу й форми в словесній художній творчості" 1924 року починає розглядати художній твір як "...місце перетину текстових площин, як діалог різного виду письма, – самого письменника, отримувача (або персонажа) і, нареш-

ті, письма, створеного теперішнім або попереднім культурним контекстом” [1, 6–71]. Ці ідеї були використані й певним чином переосмислені Ю. Крістевною, якій, зокрема, належить сам термін “інтертекстуальність”. Як уважає У. Еко, інтертекстуальність є у будь-якому тексті, її відлуння буде відчутним у процесі роботи над ним (текстом. – Л. Ш.), адже “матеріал проявить свої природні якості, але одночасно нагадає і про культуру, яка його сформувала” [4, 432]. Інтертекстуальність – це також спосіб породження власного тексту й утвердження своєї творчої індивідуальності через організацію складної системи співвідношень з іншими текстами.

У повісті “Oranges are not the only fruit” інтертекстуальність стосується вже згадуваної “недовіри до метанаративів”. Саме метанаратив Біблії стає тут одним із компонентів інтеракції всередині тексту (за Крістевною). Простір тексту і гра інтеракцій є продуманими й мають пряме посилення на метанаратив, що дає можливість різних тлумачень цього тексту, особливо в авторському поданні основного конфлікту твору.

Головну героїню Дженет, яка виховується в сім’ї місіонерів-п’ятидесятників і є ревним проповідником та людиною надзвичайно високого авторитету в церкві, насильно піддають обряду екзорцизму через її зізнання про закоханість у дівчину. Причиною цього, на думку її матері, є те, що Дженет, ставши проповідником, прийняла неприродну для жінки роль – і соціальну, і сексуальну, адже “*the message belonged to the men*”¹ [13, 104]. Головною проблемою їх церква визначає “*going against the teachings of St. Paul, and allowing women power in the church*”² [13, 133] У дитинстві Дженет зустрічалися лише сильні, самодостатні жінки, а найяскравішим підтвердженням цього є приклад її матері (про батька Дженет говорить лише як про чоловіка своєї матері). У такому оточенні здається природним, що ця дівчина отримує статус авторитетної людини за свої грамотні й розсудливі промови. Та після виступу матері, де вона ратує за другорядну роль жінок, Дженет стикається зі складною природою абсолютистського світогляду: ролі більшості жінок, як і матері Дженет, переступали межі “прийнятної” поведінки, та не були засуджені лише тому, що їх підтримувала церква. Такими свідченнями пост-

¹ Слово належало чоловікові.

² Порушення вчення Святого Павла й надання церковних прав жінкам.

модерної філософії мінливості природи знання Вінтерсон наголошує на повноправності того, що Сіксу назвала “вибухом” жіночої ролі у структурі роману [3, 151].

Інтертекстуальність у повісті простежується передусім на сюжетному рівні. Із самого початку повісті авторка вступає у гру із читачем і текстом. Інтертекстуальність постмодерних творів передбачає абсолютно вільне, нічим не обмежене, багато в чому іронічне оперування текстами, дискурсами, мовними кодами тощо. Сучасний рівень повноцінного прочитання текстів має на увазі, що реципієнт готовий до дешифрування наявних у тексті інтертекстуальних кодів, які можуть бути по-різному інтегровані в канву художнього полотна. Історія всиновлення Дженет є пародією на історію народження Ісуса в одночасно комічній та серйозній сцені. Дженет імітує, об’єднує та переробляє знайомі Євангелія від Матвія і Луки¹, подає свою версію історії, розказаної матір’ю – “Євангелієм від Луї”: “*And so it was that on a particular day, some time later, she followed a star until it came to settle above an orphanage, and in that place was a crib, and in that crib, a child. A child with too much hair*”² [13, 10]. Тоді як “Євангеліє від Луї” може видатись абсурдним, уживаючи цю назву у тексті в поєднанні із Євангеліями від Матея і Луки, авторка наголошує, що Євангелія також є розповідями, які вимагають інтерпретативної вибірковості для їх повного розуміння в межах тексту, частинами якого вони є. Особливої ваги в такому контексті набувають слова “...and I can put these accounts together and I will not have a seamless wonder but a sandwich laced with mustard of my own”³ [13, 75], яка у різних варіаціях з’являється впродовж усієї повісті та є виразним свідченням постмодерного світогляду авторки-феміністки.

Уривок про “народження” Дженет за стилем наслідує біблійну прозу із характерними повторами “*i[...]/i[...]/i*” та за алюзією до відомої історії про зірку, яка веде до “особливої” дитини, що спить. Сло-

¹ “...коли се зоря, що бачили на сході, йде поперед них, поки прийшла та й стала зверху, де було хлоп’ятко.” [Матвія 2:9]; “...і пішли з поспіхом, та й знайшли Марію і Йосифа, й дитинку лежачу в яслах” [Луки 2:16] (український текст Святого Письма за вид. 8).

² І сталось так одного дня, через деякий час, вона пішла за зорею, яка зупинилася над сиротинцем, і в тому місці була колиска, і в тій колисці – дитина. Дитина, в якій було занадто багато волосся.

³ “...я можу об’єднати ці розповіді, але нічого надзвичайного в мене не вийде, лише сендвіч із моєю власною приправою”.

вами “*this child is mine from the Lord*”¹ [13, 75] Луї наголошує на тому, що її роль у чомусь нагадує роль Марії, а наступним твердженням про те, що вона “*will build [a child] of her flesh*”² [13, 75] вона опосередковано приймає на себе роль творця. Використання Біблії як інтертексту повісті майже одночасно ускладнюється алюзією до іншого тексту – як продовження розповіді про “народження”, Дженет цитує слова матері про дитину, яка була “*such warm tender flesh. / Her flesh now, sprung from her head. / Her vision*”³ [13, 75]. Тут алюзія до народження Христа поєднується із алюзією до народження Афіни. Весь уривок, що стосується “народження Дженет”, із численними алюзіями, ще більше ускладнюється, коли вважаємо, що дівчина переповідає почуте від матері. Ми не можемо визначити, чи такі алюзивні паралелі для себе проводить Луї, чи їх пізніше визначає Дженет. Про постійну присутність у повісті Біблії нагадують слова, що стають своєрідним лейтмотивом першої частини: “*and God saw that it was good*”⁴.

Приєм інтертекстуальності реалізує авторську інтенцію – залучення читача до когнітивних процесів творення – сприйняття художнього дискурсу, адже постмодерністський письменник критично переосмислює та переглядає світові традиції літературної репрезентації. Постмодернізм дає можливість авторові брати участь у цьому процесі, створювати іншу реальність, використовуючи нові прийоми для цього. Відхід від усталеної практики супроводжується насамперед свободою письма, свободою інтерпретації, оскільки дає змогу говорити про смисли, відтіснені культурною традицією, табуьовані нею, а сам інтертекст як риторична фігура слугує експресивним засобом творення “підтексту”. Уже з самого початку письменниця починає гру із “чужим текстом.” Так, часто використовується мова, яка нагадує біблійну поезію і прозу, проводяться паралелі із судженнями з Біблії, роздуми над ними: *It has been known for the most holy men to be suddenly filled with evil. And how much more a woman, and how much more a child*⁵ [13, 12]; *Can love really belong to the demon?*⁶ [13, 83].

¹ Ця дитина моя від Бога.

² Створить [дитину] зі своєї плоті.

³ Таке тепле, ніжне тіло. Тепер її тіло, що виникло з її голови. її видіння.

⁴ “І бачив Бог, що добре” [Перва книга Мойсея 1:18, 21, 25].

⁵ І найсвятіших мужів опановував нечистий. Що вже казати про жінку.

⁶ Хіба любов може бути від нечистого?

Біблія в повісті виступає структуруючим засобом. Назви частин “Oranges” повністю відповідають назвам частин Старого Завіту Біблії (*Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers, Deuteronomy, Joshua, Judges, Ruth*). Запозичені авторкою елементи-назви створюють конструктивну інтертекстуальність, стають вузлами зчеплення семантико-композиційної структури новоствореного тексту, реєструють спільність “свого” і “чужого”. Між книгами Біблії та розділами повісті, однак, не простежується прямої алегоричної відповідності. Тоді як назви її восьми частин повністю відповідають назвам восьми книг Біблії, алюзії, що виникають завдяки такому запозиченню, швидше ускладнюють, ніж пояснюють інтертекстуальний зв’язок між твором і його “пратекстом”. Наприклад, назви перших двох частин – *Genesis* та *Exodus* – дають підстави очікувати на історію створення та вигнання у них, однак, сама повість розвивається дещо по-іншому. Перша частина справді відкриває історію “створення” Дженет – її всиновлення, у ній зображається життя головної героїні в сім’ї, у церкві й у тому вузькому світі, який їй дозволено бачити за межами дому й церкви. *Exodus* повісті дійсно містить пряме посилання на *Exodus* із Біблії: “*When the children of Israel left Egypt, they were guided by the pillar of cloud by day, and the pillar of fire by night*”¹ [13, 48]. Дженет використовує це посилання для порівняння із власними відчуттями у світі, який більше не є для неї зрозумілим і простим: “*For them, this did not seem to be a problem. For me, it was an enormous problem. The pillar of cloud was a fog, perplexing and impossible. I didn’t understand the ground rules. The daily world was a world of Strange Notions...*”² [13, 48].

Інші посилання не виконують, однак, дискурсивної функції, яка очікується від алюзій, бо ані не підтверджують, ані не коректують нашого сприйняття повісті. Від алюзій очікуємо пояснення тексту, але алюзії “Oranges” не надають їх жодних. Як тільки з’являється імовірна роз’яснювальна паралель між текстами, вона одразу ж зникає, адже відповідності між твором та “джерелом” постійно змінюються. У Біблії *Exodus*, наприклад, не закінчується розповіддю про

¹ “І вивів Господь [...] сини Ізраїлеві з землі Єгипецької...” [Друга книга Мойсея 12:51] “Господь же йшов перед ними в день стовпом хмаряним [...], а в ночі стовпом огняним...” [там само, 13:21].

² Їм це не заважало. Для мене – було величезним випробуванням. Стовп хмари був туманом, важким і неймовірним. Я не розуміла основних правил. Навколишній світ був світом незрозумілих понять...

те, як “діти Ізраїлеві” покидають Єгипет – дія виходить далеко за межі цього моменту. Так само закінчення Genesis у повісті відповідає, як здається, закінченню Genesis 3 у Біблії – моменту вигнання Адама і Єви з раю – ніж закінченню всієї книги Genesis. В “Oranges” Genesis закінчується новиною про те, що Дженет більше не може залишатись у захищеному райському світі, створеному матір’ю світі, який обмежується домом і церквою. У повісті Genesis розпочинається зі вступу Дженет до школи, яку мати називає “*The breeding ground*”¹. Четверта частина Genesis Біблії за своїм змістом теж відповідає назві “*The breeding ground*” – вона описує початок людського роду у Біблійній історії: “*And Adam knew Eve his wife; and she conceived, and bare Cain*”². Текст повісті ще раз повертається до Genesis у частинах Numbers і Judges. Новий досвід та початок нового життя поза домом своїх батьків вона коментує словами “*And it was evening and it was morning; another day*”³ [13, 78] і подібними “*It was not judgement day, but another morning*” [13, 112], які повертають до історії створення світу, чим авторка створює виразну метафору, прирівнюючи початок нового життя до “створення”.

Ще одним прикладом авторського використання Біблії в “Oranges” є назва частини *Deuteronomy: the last book of the law*⁴. У Біблії Deuteronomy представляє “закон” Ізраїля із докладним описом відповідних ритуалів і належного ставлення до закону Божого. В “Oranges” відбувається умовно аналогічно: тут подано “закони”, але ті, що стосуються інтерпретування історії, тобто авторка дає так званий “урок читання”, використовуючи вже знайому метафору: “*Everyone who tells a story tells it differently, just to remind us that everybody sees it differently [...] Here is some advice. If you want to keep your own teeth, make your own sandwiches...*”⁵ [13, 78].

На критичне переосмислення традицій літературної репрезентації натрапляємо у зв’язку із жанровим новаторством. “Oranges are not the

¹ Сталий вираз “*The breeding ground*” – благодатне середовище; а слова “*breeding*” і “*ground*” окремо означають “основи, початок” і “виховання, походження”.

² “І взяв чоловік Еву, жінку свою, і завагітнівши вона вродила Каїна...” [Перва книга Мойсея 4:1].

³ “І був вечір, і був ранок; день другий” [Перва книга Мойсея 1:8].

⁴ “Второзаконня: остання книга закону”.

⁵ Одну і ту ж історію всі розповідають по-різному [...] Ось вам порада. Якщо бажаєте зберегти зуби, робіть власні сендвічі...

only fruit” побудовано як “роман виховання” (Bildungsroman), та Вінтерсон одночасно підтверджує та заперечує жанрові традиції форми; з допомогою цього знову не погоджується зі звичним трактуванням жінки, що асоціювалося із розповіддю в дусі реалізму та з англо-американським романом загалом. Центральною функцією роману є зображення життєвого шляху головної героїні, її дорослішання; за своїми формальними та тематичними структурами “Oranges” відповідає усім критеріям жанру. Повість починається із зображення раннього дитинства Дженет. Традиційне розгортання сюжету за законами жанру руйнується, коли вона усвідомлює свої сексуальні уподобання, і концепт одруження перестає бути центральною, визначальною характеристикою її самоусвідомлення. Однією із головних стає тема розвитку власної філософії у її стосунках зі світом навколо. Такий акцент дозволяє Керол Борк віднести роман швидше до чоловічого “роману виховання”, хоч сам текст свідчить про те, що Дженет – жінка [9, 140]. Її історія не лише кидає виклик традиції, поміщаючи протагоніста-жінку на місце, яке традиційно було закріплене за чоловіком, а й повністю руйнує конвенції, коли поєднує дві характеристики жанру і на такій основі продовжує розповідь. “Oranges are not the only fruit” є яскравим прикладом того, що Речел Блау Ду-Плезі визначила як “жіноче письмо”. Його стратегія – ламати стереотипи та очікуваний порядок [11, 18]. Отже, підважуючи принципи жанру, авторка перебудовує його та знаходить нові наративні можливості для жіночих ролей у структурі оповіді.

Біблійний резонанс у повісті можемо назвати одним із прийомів витворення текстів, пройнятих духом відносності й сумніву, що охоплює і композицію, і внутрішній сюжет. Тоді як алюзії до Біблії у повісті надають багато додаткової інформації, вони не вказують на пряму відповідність, що властива для алегорій чи іншої системи символів, на основі якої можливо вибудовувати власне інтерпретування твору. Натомість звернення до Біблії тут використано, щоб спонукати читача до створення “сендвіча із власною приправою”, чи навіть кількох. Це не означає, однак, що Біблія не оправдовує себе як інтертекст до “Oranges”, адже саме завдяки цьому відбувається наше осмислення і переосмислення обох текстів, взаємозв’язку між ними та становищем сучасної людини у світі, осягнення її глибинних проблем.

Література

1. Барт Р. От произведения к тексту // Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – С. 413–423.
2. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Т. Гундорова. – Л. : [б. в.], 1997.
3. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури і орієнтири / Т. Денисова // Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 18–27.
4. Эко У. Заметки на полях “Имени розы” / У. Эко // Имя розы. – М. : Книж. палата, 1989. – С. 425–467.
5. Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. Ильин. – М. : [б. и.], 1996.
6. Переломова О. С. Інтертекстуальність сучасного фемінного художнього дискурсу (спостереження за структурою тексту повісті О. Забужко “Інопланетянка”) / О. С. Переломова // Вісн. СумДУ. – № 11 (95). – 2006. – Т. 1. – С. 89–93.
7. Бахтин М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве / М. Бахтин // Работы 1920-х годов. – Киев : [б. и.], 1994.
8. Святе Письмо Старого і Нового Завіту / пер. П. О. Куліша, І. С. Левіцького, І. Пулюя. – London : Trinitarian Bible Society, 2000.
9. Bork Carol Denise The narrative in suspense-women at the intersection of feminism and postmodernism in the late-twentieth-century novel // Thesis ... Ph. D. – New Jersey, 2003. – 357 p.
10. Hutcheon Linda Coda, incredulity toward metanarrative. Negotiating Postmodernism and feminisms // Ambiguous discourse : feminist narratology and British women writers. ed. Kathy Mezei. – The University of North Carolina Press. – P. 264.
11. Sternlieb Lisa Ruth. Textual power. Female narration in the British novel // Thesis ... Ph. D. – Princeton : Princeton University, 1997. – 245 p.
12. The Holy Bible. The new King James Version. American Bible Society. – New York, 1990. – 1206 p.
13. Winterson Jeanette. Oranges Are Not the Only Fruit. – 1985. – 144 p.

УДК 371.3

*Гульнара Юстинская***ИНТЕРТЕКСТ И “ДВОЙСТВЕННОСТЬ” ПОЗИЦИИ ЧИТАТЕЛЯ**

В статье рассматриваются проблемы бартовской множественности текста и “двойственности” позиции читателя по отношению к произведению, который, во-первых, должен стать объектом художественной коммуникации, во-вторых,